

ZGODOVINSKI RAZVOJ TEORETIČNEGA MODELA CELOVITEGA SPOPRIJEMANJA Z NESREČAMI

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE THEORETICAL MODEL OF COMPREHENSIVE EMERGENCY MANAGEMENT

Julij Jeraj

mag., Mestna občina Ljubljana, Zarnikova ulica 3, Ljubljana, julij.jeraj@ljublana.si

Povzetek

V družboslovni znanosti ni enega celovitega teoretskega pristopa k preučevanju nesreč, so pa razviti številni teoretični koncepti, klasifikacije in modeli. Vsebinsko najbogatejši in v družboslovni znanosti najpogosteje uporabljan je model celovitega spoprijemanja z nesrečami (CEM – *Comprehensive Emergency Management*). Ta model tudi najbolj vpliva na oblikovanje tako prakse kot stroke spoprijemanja z nesrečami. Model celovitega spoprijemanja z nesrečami na eni strani v sklenjeno celoto povezuje dejavnosti, ki se v družbi izvajajo v povezavi z nesrečami, na drugi strani pa jih razdeli v med seboj povezane faze preventive, pripravljenosti, odziva in obnove. Do njegovega oblikovanja je vodila dolga pot v razvoju znanosti in družbe, ki se je vila od razumevanja nesreč kot šibe božje do razumevanja nesreč kot družbeno pogojenega pojava v obliki, kot je zajeta v obravnavanem modelu. Proces razvoja je vodil prek ugotovitve, da je mogoče pri spoprijemanju z nesrečami zaznati obdobja, faze, v katerih imajo različne dejavnosti določene skupne značilnosti, do ugotavljanja, da si faze med seboj sledijo v določenem vrstnem redu, pa vse do ugotovitev, da vrsta in raven aktivnosti v eni fazi bistveno vpliva tako na naslednje obdobje v spoprijemanju z določeno nesrečo kot tudi na spoprijemanje s prihodnjimi nesrečami. Razvoj je torej šel prek faznosti k linearnosti in do cikličnosti v razumevanju in obravnavi spoprijemanja z nesrečami.

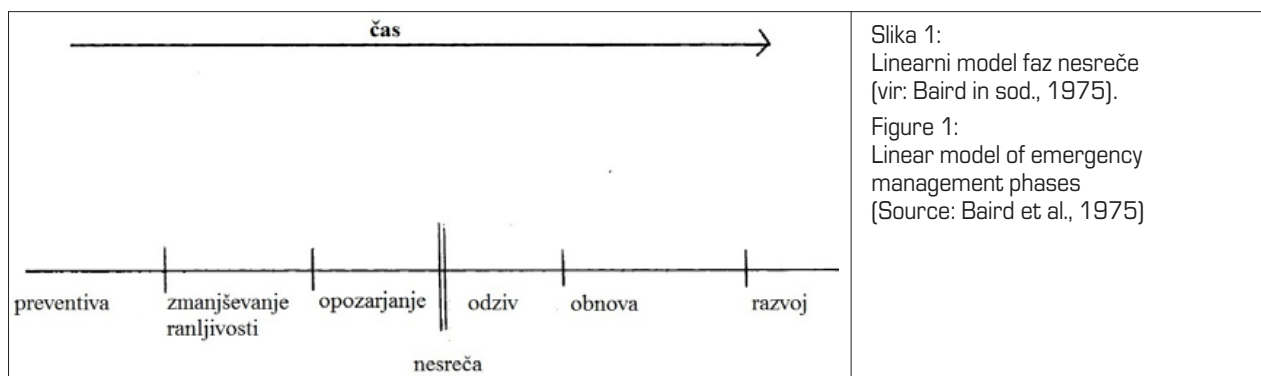
Abstract

Social sciences do not use a single comprehensive theoretical approach to disaster research; numerous theoretical concepts, classifications and models have been developed. The most content-rich and widely-used model in social sciences is the Comprehensive Emergency Management model (CEM). This model also has the greatest impact on the development of the practice and profession of emergency management. On the one hand, Comprehensive Emergency Management connects into a complete whole the activities carried out in society concerning emergencies, and on the other hand, it divides these activities into inter-connected phases: prevention, preparedness, response, and recovery. Its formation was the result of a long-term development of science and society, from the initial interpretation of disasters as scourges of God, to the understanding of disasters as socially-conditioned, occurring in the form that is presented in this model. The process of development progressed from the realisation that, when it came to emergency management, it was possible to identify periods or phases in which different activities have certain common characteristics, to the realisation that the phases followed a specific chronological order, and finally, to the realisation that the types and levels of activities within one phase have a profound impact on the following period of emergency management, as well as on the management of any future emergencies. The development progressed from a phase model to a linear model, and finally to a cyclical model of understanding and dealing with disasters.

Pomen načina razumevanja nesreč

Pomen načina razumevanja nesreč je v tem, da način razumevanja vodi k človekovi dejavnosti ali pasivnosti v odnosu do nesreč. Med teoretiki velja, da sodoben način razumevanja nesreč označuje Voltairova in Rousseaujeva razprava o lizbonskem potresu 1. novembra 1755. Osemnajsto stoletje je bil čas razsvetljenstva, čas, v katerem so iz kraljestev začele nastajati nacionalne

države, in čas, ko je avtoriteto vladarja in krščanske vere zamajalo rastoče zaupanje v svobodo misli in zmožnosti razuma. V takem družbenem okolju se je Rousseau odzval na Voltairovo Poemo o katastrofi v Lizboni in prvič v zgodovini postavil družboslovni pogled na nesreče. Namesto Voltairovega opisovanja človeške nemoči in njegovega pesimizma Rousseau ponudi pogled družboslovca: ne narava, ljudje so postavili dvajset tisoč hiš, visokih po šest in sedem nadstropij, in če ljudje ne bi bili tako gosto naseljeni, bi bilo žrtev manj; če bi se ljudje umaknili iz stavb ob prvih sunkih, namesto da so iskali

svoja oblačila, denar in dokumente, bi bilo žrtev prav tako manj; ne posledic in tudi ne opisovanj ne bi bilo, če bi se potres zgodil kje v divjini in ne v Lizboni; narava se ne bo podrejela našim pričakovanjem – mesto bi moralo biti zgrajeno drugje (Dynes, 2008). Rousseau nesrečo dojame kot družbeno pogojeno in ne zgolj kot dejanje narave ter še manj kot nedoumljivo dejanje božje volje, proti katerima je človek brez moči. In če je nesreča družbeno pogojena, se lahko družba z nesrečami tudi spoprime. Spoprijemanje družbe z nesrečami pa ima več razsežnosti, tako vsebinskih kot časovnih.

Nastanek modela celovitega spoprijemanja z nesrečami

Pionirji družboslovnega raziskovanja nesreč so pri preučevanju nesreč ugotavljali pomen časovnih obdobij. Tako je Prince v analizi eksplozije v Halifaxu (Jeraj, 2018a) ugotovil, da se družbeni odziv na eksplozijo lahko deli na več faz. Za prvo fazo je v prizadeti skupnosti značilna zmeda oziroma "dezintegracije običajnega", ki je pogoj za poznejše družbene spremembe oziroma reorganizacijo (Prince, 1920). Tej sledi obdobje organiziranega reševanja, v katerem "se tisti del skupnosti, ki je bil v običajnih razmerah najbolj organiziran in discipliniran, najprej zave nesreče in se nanjo odzove; skupnost pa se usmeri na pot vzpostavitve normalnosti šele, ko se določijo naloge in se te dodelijo posebni skupini ljudi" (Prince, 1920). Sledi obdobje obnove, v katerem skupnost najprej pride do spoznanja, da najnujnejša pomoč služi le kot obliž za družbene in gospodarske posledice ter da je potrebna družbena reorganizacija, da bi skupnost znova vzpostavila navade in običaje prejšnjega vsakodnevnega življenja: "Razvoj ni nujno naravno dan ali zagotovljen rezultat sprememb. Razvoj je rezultat razumnih prizadevanj in prave požrtvovalnosti" (Prince, 1920).

Tudi Carr (1932) pri nesrečah ugotavlja posamezne faze, kar imenuje "sekvenčni vzorec". Prvo fazo, pred nastankom dogodka, imenuje preliminarno ali inkubacijsko obdobje. Naslednja je faza dislokacije in dezorganizacije ob nastanku dogodka, katerega začetek označuje trenutek, ko se prej vzpostavljena zaščita poruši in vpliva na družbo. Sledi tretja faza, ko se družba spopade s posledicami, kar poimenuje faza prilagoditve in reorga-

nizacije. Znotraj te faze je najprej obdobje, ki ga imenuje zmeda–zamuda in predstavlja čas do vzpostavitve načrtnega odziva na nesrečo. Sledijo ji, do vzpostavitve ponovnega družbenega ravnovesja, obdobja prilagoditev, ki jih deli na individualna, interaktivna in kulturna (Carr, 1932).

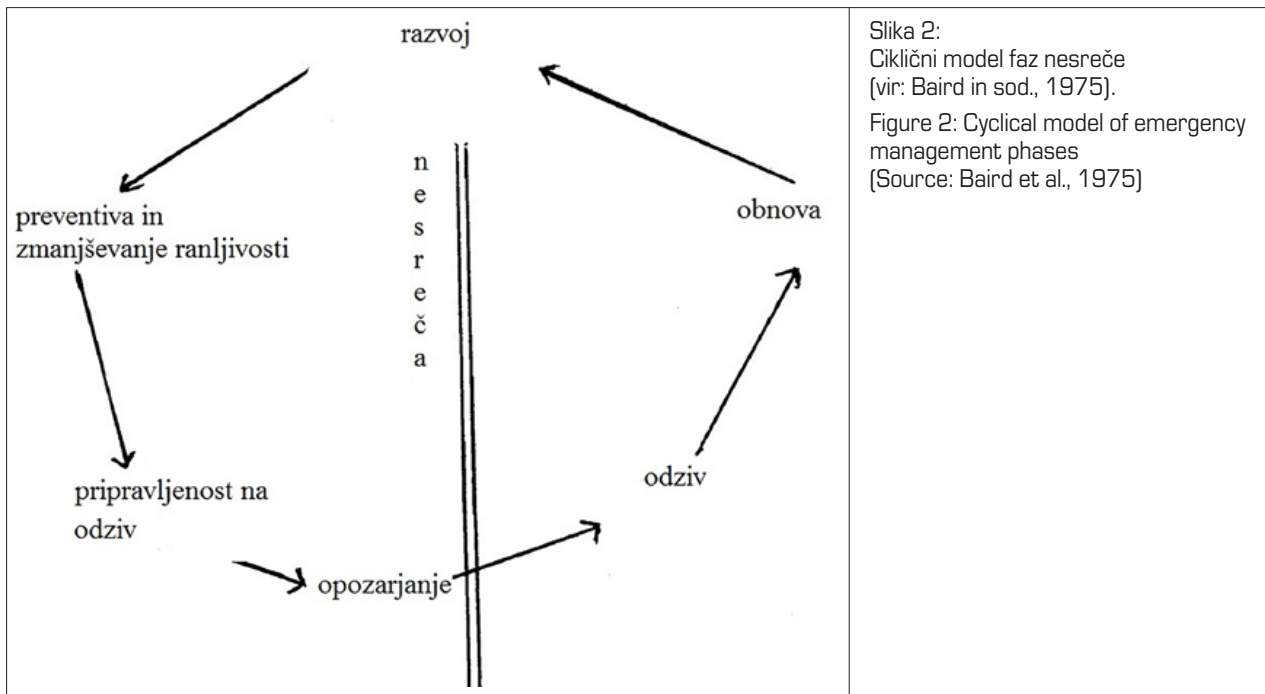
Naslednje vplivno delo o faznosti pri nesrečah je prispeval Powel (1954 v Coetzee in Niekerk, 2012), ki je opredelil osem faz: preliminarno fazo (skupnost ima določeno raven zavedanja in odnosa do preteče nevarnosti), fazo opozorila (skupnost sodeluje pri dejavnostih pred nesrečo), fazo grožnje (skupnost je osredotočena na dejavnosti, ki naj bi omogočile preživetje ob nastopu nesreče), fazo nastopa nesreče (čas, ko se nesreča zgodi in povzroči smrt, poškodbe ljudi in stvari), fazo inventurizacije (skupnost se zave posledic in tega, da bo treba začeti njihovo odpravo), fazo spontanega reševanja (ad hoc pomoč prizadetim v nesreči), fazo organiziranega reševanja (nastop reševalnih služb) in fazo obnove (dejavnosti za vzpostavitev normalnega delovanja skupnosti).

Idejo faznosti in opredeljevanje faz sta razvijala še Chapman (1962 v Coetzee in Niekerk, 2012) in Stoddard (1962 v Coetzee in Niekerk, 2012). Vse te opredelitve so bile linearne (slika 1).

Prva ciklična opredelitev faz, ki sporoča, da družbeno spoprijemanje z nesrečami nikoli ni končano in poteka nepretrgano, se je pojavila leta 1975, ko so raziskovalci Univerze v Bradfordu objavili sliko modela, ki velja za prvo podobo cikličnega modela faz nesreče (slika 2) (Baird in sod., 1975; Coetzee in Niekerk, 2012). Ta fazni model še ni bil opisan kot ciklični, bil je le drugačen prikaz linearne modela (Baird in sod., 1975), pa vendar je predstavljal temelj za nadaljnji razvoj.

Značilnosti modela celovitega spoprijemanja z nesrečami

Prej navedena teoretična dela niso imela vpliva na razvoj praks in politik družb do nesreč. Družbe so bile usmerjene predvsem na odziv, to je na reševanje in humanitarno pomoč. V praksi so potrebo po drugačnih politikah pristopa k problematiki nesreč zaznali guvernerji zveznih držav Združenih držav Amerike po nizu

Slika 2:
Ciklični model faz nesreče
(vir: Baird in sod., 1975).
Figure 2: Cyclical model of emergency
management phases
(Source: Baird et al., 1975)

večjih nesreč v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Coetzee in Niekerk, 2012). Ugotovili so, da je dotedanja politika obravnave nesreč po posameznih nevarnostih (posebni načrti odziva na potres, nesreče z nevarnimi snovmi, neurja), s poudarkom na naravnih nesrečah, neustrezna, da ločena obravnava vojne in jedrskih dogodkov ni primerna ter da dotakratne politike ne predstavljajo celovite obravnave nesreč, saj so osredotočene le na pripravljenost in odziv, zanemarjajo pa zmanjševanje ranljivosti in dolgoročno obnovo (Emergency Management Institute, brez letnice). Ugotovili so tudi, da so pristojnosti glede nesreč v državni upravi razdrobljene in da je treba oblikovati celovit pristop. Spoznanja na politični ravni so omogočila raziskovalni projekt z naslovom Državni sistem celovitega spoprijemanja z nesrečami (*State comprehensive emergency management: final report of the Emergency Preparedness Project*), ki ga je vodila Hilary Whittaker (Drabek, 1991; Whittaker, 1978). V projektu so potrdili nezadostno razvitost funkcije celovitega spoprijemanja z nesrečami, njeno strukturno nepopolnost in umeščeno na neustrezni ravni sistema oblasti ter predlagali celovit model spoprijemanja z nesrečami. Ta je predvideval vzpostavitev odgovornosti in zmožnosti države za izvajanje dejavnosti v zvezi z vsemi vrstami nesreč tako, da se zagotovi usklajeno delovanje številnih agencij. Celovitost [angl. *comprehensive*] pri tem na eni strani pomeni usklajevanje dejavnosti vseh agencij v vseh štirih fazah: zmanjševanju ranljivosti družbe zaradi nesreč [angl. *mitigation*], pripravljenosti nanje [angl. *preparedness*], odzivu [angl. *response*] in obnovi [angl. *recovery*]. Na drugi strani celovitost pomeni, da se model nanaša na vse vrste nevarnosti: vojno in naravne nesreče ter nesreče, ki jih povzročata človek [angl. *man-made*]. Gre torej za spremembo z osredotočenosti na posamezne nevarnosti na celostni pristop k nevarnostim [angl. *all-hazard approach*]. Na tretji strani celo-

vitost pomeni, da model predvideva partnerstvo med vsemi ravnmi oblasti (National Governors' Association Center for Policy Research and United States Defense Civil Preparedness Agency, 1979). Celovitost tako v praksi pomeni vzpostavitev mehanizmov za zagotovitev odgovornosti za celovito obvladovanje nesreč pri najvišjih nosilcih oblasti na vseh oblastnih ravneh, vključno z zasebnim sektorjem, prav tako pa tudi oblikovanje struktur, ki imajo pristojnost, sposobnost in zmožnost izvajati funkcijo celovitega spoprijemanja z nesrečami.

Osnovne faze (Wisner in sod., 2012), stebri (Etkin, 2015), discipline (Haddow in sod., 2008) oziroma strateške faze (Lindell in sod., 2007) celovitega spoprijemanja z nesrečami so preventiva, pripravljenost, odziv in okrevanje oziroma obnova po nesreči.

Preventiva

Izraz preventiva [angl. *prevention*] se pojavlja bodisi samostojno bodisi skupaj z zmanjševanjem ranljivosti [angl. *mitigation*], včasih se namesto preventiva pojavi zgolj zmanjševanje ranljivosti, včasih pa oba izraza nastopata samostojno v dveh ločenih fazah [angl. *mitigation and prevention*], vendar vedno v obdobju pred nastankom dogodka in pred reševanjem. Ta faza vključuje politike in dejavnosti, izvedene v obdobju (precej) pred dejansko (oziroma potencialno) nesrečo, katerih namen je: preprečiti ali zmanjšati nevarnost in doseči, da bi bil dogodek manj intenziven, milejši (zmanjšanje nevarnosti, angl. *hazard reduction*); preprečiti ali zmanjšati možnost za nastanek nesreče (zmanjšanje ogroženosti, angl. *risk reduction*); zmanjšati ranljivost [angl. *vulnerability*] in s tem znižati raven možne poškodovanosti; zmanjševati možne posledice nesreč [angl. *mitigation*].

Gre torej za vplivanje na družbeno ravnanje ali naravne danosti ali spreminjanje obojega, da bi preprečili nastanek nesreč oziroma znižali raven njihovih posledic. Primeri takih dejavnosti so: zakonodaja, ki ureja gradnjo potresno in drugače varnih objektov; zakonodaja s področja načrtovanja rabe prostora, ki se izogiba izpostavljenim mestom oziroma vzpostavlja območja za nadzorovano razlivanje voda; zavarovanje oziroma ponovno vzpostavljanje mokrišč; gradnja jezov in nasipov; zavarovanje premoženja, življenja in dejavnosti; vzpostavljanje varnih razmer pri proizvodnji, skladiščenju in transportu nevarnih snovi, vključno z jedrskimi. Razmerje med ravno vplivanja na vedenje ljudi in vplivanjem na nevarnost kot dvema povezanimi vidikoma preventive je odvisno od odločitev, ki jih pogujejo družbeni dejavniki (npr. politični, gospodarski). Odločitve so lahko utemeljene na analizi stroškov in učinkov, lahko pa so precej manj analitične in odvisne od lobiranja industrije, pritiska civilne družbe, preteklih izkušenj ipd.

Pripravljenost

Pripravljenost (angl. *preparedness*) pri nekaterih avtorjih vsebuje predvsem načrtovanje (angl. *planning*) za odziv na nesreče, pri drugih kot poseben element vključujejo opozarjanje (angl. *warning, risk communication*) ali še katero drugo dejavnost, npr. izobraževanje in usposabljanje. Ta faza zadeva politike in dejavnosti, ki naj pozneje, ko se nesreča zgodi, ali neposredno pred njo, zagotovijo hitro in učinkovito zaščito življenj in lastnine ter reševanje, tj. ustrezen odziv (angl. *response*), ter omogočijo hitro okrevanje po nesreči (angl. *recovery*). Pripravljenost se materializira v načrtih, postopkih in virih za odziv in okrevanje, ki so vnaprej pripravljeni. Vzpostavitev pripravljenosti temelji na ustreznem, materializiranem odgovoru na več bistvenih vprašanj: kakšne bodo potrebe ob nesreči in katere organizacije (vladne (vrsta, raven), zasebne, civilnodružbene) jih bodo zadovoljile; kako bo potekalo usklajevanje in sodelovanje; kateri viri (človeški (število, usposobljenost), materialni (material, oprema, objekti), finančni, storitveni, informacijski) so potrebni in kako so zagotovljeni; kako se vzdržuje ustrežna raven pripravljenosti (usposabljanja, vaje, sestanki za pregled in dopolnjevanje načrtov odziva in okrevanja skupnosti po nesreči idr.).

Odziv na nesrečo

Faza odziva na nesrečo (angl. *emergency response*) vključuje dejavnosti tik pred nesrečo, med njo in takoj potem, ko se nevarnost (angl. *hazard*) udejanji in vpliva na pomembne družbene vrednote (angl. *values*) v njihovi ranljivosti (angl. *vulnerability*). V nekaterih primerih so prebivalci in pristojni prek sistemov za zgodnje odkrivanje in opozarjanje obveščeni, da se bo zgodila nesreča, včasih dobijo podatke tudi o njeni intenziteti, zato nekateri avtorji v to fazo vključujejo tudi alarmiranje. V vsakem

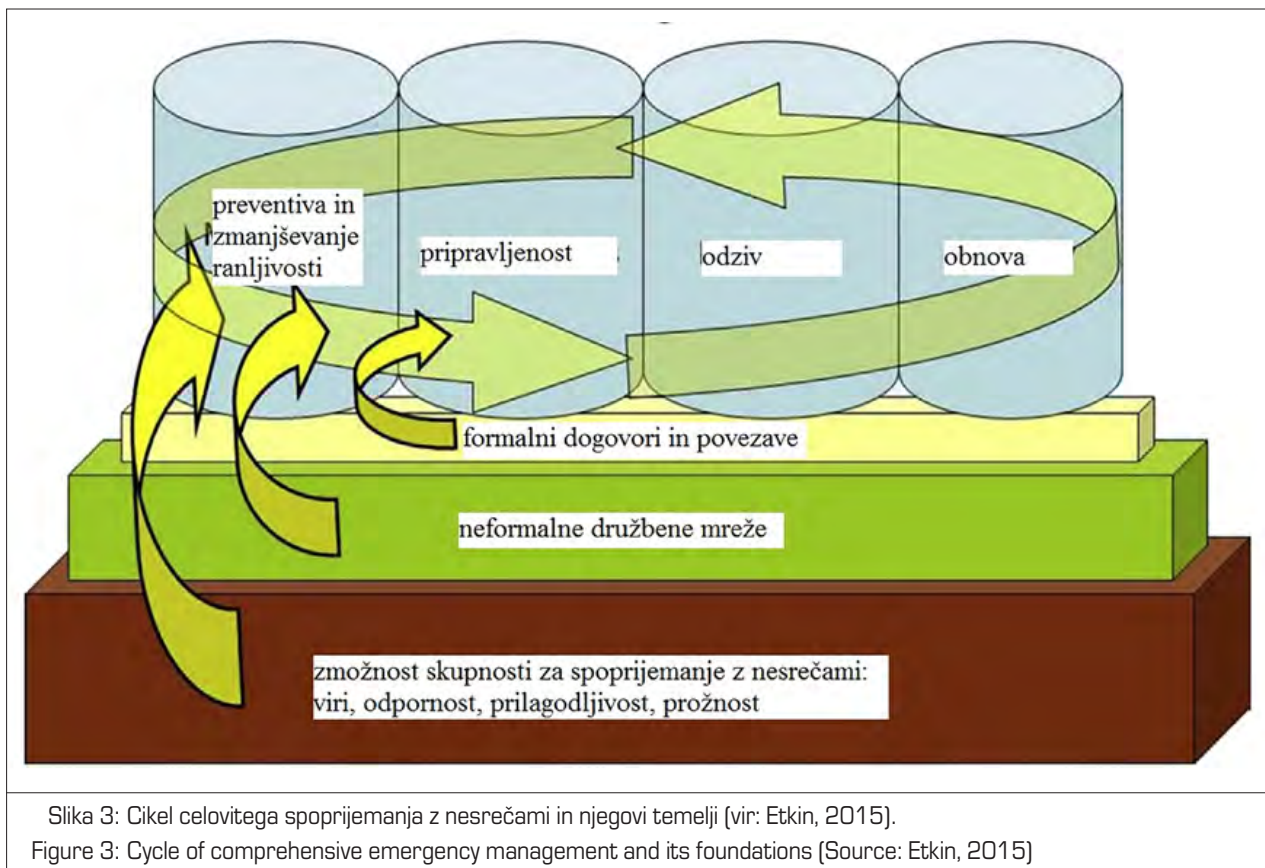
primeru se odziv na primarni ravni začne z reševanjem, na višjih ravneh pa z ugotavljanjem vrste, intenzitete in obsega posledic, da se zagotovi čim hitrejša razporejanje ustreznih virov. Odziv na nesrečo mora izpolniti dva osnovna cilja – zaščititi ljudi in omejiti škodo. To skuša udejanjiti na naslednje načine: prek omejitve pristopa na prizadeto in s tem nevarno območje; z izvedbo umika s tega območja; z iskanjem, reševanjem in nujno medicinsko pomočjo; s sprejemom in z zasilno namestitvijo evakuiranih in drugih ogroženih oziroma zaradi nesreče prizadetih oseb; z gašenjem požarov; z identifikacijo in nevtralizacijo nevarnih snovi idr. Faza odziva na nesreče označujeta negotovost (ni popolnih informacij o vrsti in intenziteti posledic, ne o območju, prav tako ne popolnih informacij o virih za odziv) in pritisk po nujnem ukrepanju, ki presega časovne in fizične zmožnosti virov za odziv. Prav tako je za to obdobje, vsaj v začetku, značilna vključenost pretežno lokalnih virov. V tej fazi morajo pristojni za odziv ves čas ocenjevati posledice, usklajevati vse vrste virov za odziv, jih usmerjati na območja, kjer bodo najkoristnejše uporabljeni, in usklajevati njihovo dejavnost. Da bi pristojni lahko odziv na nesreče ustrezno vodili, potrebujejo učinkovit model vodenja (Jeraj, 2018b). Faza odziva na nesreče se konča s stabiliziranjem razmer do te mere, da je ogroženost življenj in imetja spet na običajni ravni.

Okrevanje po nesreči oziroma obnova in razvoj

Nekateri avtorji fazo obnove (angl. *recovery*) delijo na kratkoročno pomoč in dolgoročno rehabilitacijo, poleg obnove pa lahko dodajo še razvoj z namenom, da bi nakazali možnosti in priložnosti za izboljšanje (angl. *development, build-back-better*) oziroma uveljavitev že obstoječih načrtov razvoja, odvisno od značilnosti in posledic nesreče ter od odločitve o ravni obnove. Ta faza je lahko zelo dolga. Prvi cilj je odstranitev ovir za dostop do prizadetega območja in gibanje na njem, sledijo zagotavljanje zasilne, začasne in stalne namestitve oseb, zagotavljanje vode, hrane in oblačil na ravni, ki je višja od tiste, ki se izvaja ob odzivu na nesrečo. Temu običajno sledi – oziroma glede na možnosti poteka hkrati – obnova infrastrukture (vodovod, kanalizacija, ceste, elektrika, oskrba z gorivom in s kurivom, telekomunikacije, transport). Glavni cilj je znova vzpostaviti razmere za delovanje družbe tako na ravni posameznikov kot oblasti in gospodarstva.

Kritika modela celovitega spoprijemanja z nesrečami

Glede na dolgoletno prisotnost modela celovitega spoprijemanja z nesrečami pri teoretičnem preučevanju nesreč in glede na njegovo razširjeno uporabo v praksi je razumljivo, da se je do njega razvila tudi kritična distanca. McEntire (2004) tako pravi, da so faze preve-

lika poenostavitve dejanskosti nesreč ter da model ne zajema širših političnih, gospodarskih in kulturnih razsežnosti nesreč. Temu Etkin (2015) dodaja, da je model problematičen zaradi njegovega sugeriranja, da so faze med seboj neodvisne ter si med seboj sledijo ločeno in po vrsti, saj se v praksi med seboj prekrivajo in je posamezne dejavnosti pogosto težko umestiti v eno od faz, kar omejuje praktično uporabo modela. Kritičen je tudi do zmožnosti modela, da bi poudaril pomen formalnih organizacijskih ureditev oziroma dogovorov (angl. *formal arrangements*), neformalnih družbenih mrež (angl. *informal networks*), ravni zmožnosti skupnosti (angl. *capacity*) in ravni njene sposobnosti, da nesrečo preživi brez pretresov s svojo žilavostjo (angl. *resilience*). Namesto klasičnega prikaza modela zato Etkin predlaga dopolnjen model (slika 3). Stebri oziroma faze temeljijo na formalnih organizacijskih ureditvah, neformalnih družbenih mrežah, virih skupnosti in ravni njene sposobnosti, da nesrečo preživi brez pretresov s svojo odpornostjo, prilagodljivostjo in prožnostjo, kar vse vpliva na vsakega od stebrov oziroma faz celovitega spoprijemanja z nesrečami.

McEntire (2004) tudi meni, da praktična uporaba modela sama po sebi še ne zagotavlja dovolj visoke ravni zaščite družbe pred nevarnostjo nesreč, zato nastajajo predlogi za pomik družbenih aktivnosti v smeri na nesreče odpornih skupnosti, k uporabi koncepta žilavosti (angl. *resilience*) kot vodila za celovito spoprijemanje z nesrečami, k uporabi koncepta trajnostnosti (angl. *sustainability*) in k večjemu poudarku na obvladovanju ranljivosti.

Sklepne misli

Model celovitega spoprijemanja z nesrečami omogoča teoretično umevanje nesreč kot družbeno pogojene pojave na eni strani, na drugi strani služi kot sistematično praktično vodilo organiziranja družbe, predvsem organov oblasti, v odnosu do nesreč, na tretji strani pa pomeni temelj za razvoj stroke, poklica, katerega glasilo je revija Ujma.

Model teži k preseganju parcialnosti v odnosu družbe do nesreč, in to na več ravneh. Najprej preseže osredotočenost na odziv in takojšnjo, predvsem humanitarno pomoč ter kot enako pomembne uvede faze pred nesrečo in po njej. Pred akutno fazo dogodka pripiše ustrezno raven pomembnosti zmanjševanju ranljivosti (angl. *mitigation*) in preventivi v smislu popolne odstranitve nevarnosti ali zmanjšanju ravni nevarnosti (angl. *prevention*) in pripravljenosti na nesreče (angl. *preparedness*). Po odzivu na dogodek pozornost usmeri tudi na dolgoročni proces obnove (angl. *recovery*). Vse skupaj poveže v sklenjen proces, ki presega prejšnjo linearnost in se torej ne konča z obnovo, pač pa se z novo izkušnjo nadaljuje na predvidoma višji ravni učinkovitosti.

Model preseže tudi razumevanje posameznih vrst nesreč kot bistveno različnih pojavov in uveljavi načelo celovitega, tako imenovanega *all-hazard* pristopa. To v praksi pomeni, da postavi usklajevanje in sodelovanje različnih struktur glede na funkcijo (okolje, zdravstvo, transport, gasilstvo ...) in raven organiziranosti

(lokalno, regionalno, državno) kot imperativ v vsaki od faz celovitega spoprijemanja z nesrečami.

Pri nas lahko vsebino modela najdemo v konceptu sistema varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami (Ušeničnik, 1988, 1993, 1996), raven primerljivosti pa bi bilo treba še ugotoviti. Prav tako bi bilo treba ugotoviti, v kolikšni meri in katere izobraževalne organizacije prispevajo k oblikovanju strokovnjakov, katerih poklicno področje je povezovanje

vseh faz celovitega spoprijemanja z nesrečami na določeni ravni (podjetja, lokalne skupnosti, države), povezovanje strok, ki sodelujejo v posameznih fazah spoprijemanja z nesrečami in ki v odnosu do organov oblasti skrbijo za pripravo ustreznih politik ter njihovo izvajanje pred nesrečami, med njimi in po njih. Izkoriščenost modela kot teoretičnega orodja bi lahko zvišali z njegovo načrtno in kontinuirano uporabno pri neodvisnem analiziranju politik, njihovih izvajalcev in aktivnosti.

Viri in literatura

- Baird, A., O'Keefe, P., Westgate, K. N., Wisner, B., 1975. Towards an explanation and reduction of disaster proneness. Occasional paper no.11, University of Bradford, Disaster Research Unit. http://ipcc-wg2.gov/njlite_download.php?id=5553 (27. februar 2016).
- Carr, L. J., 1932. Disasters and the sequence-pattern concept of social change. *American Journal of Sociology*, 38: 207-218. http://courseweb.lis.illinois.edu/~katewill/fall2009-lis590co/extra%20optional%20disaster%20readings/Carr_1932_DisasterSequencePatternConcept.pdf (28. december 2015).
- Coetzee, C., van Niekerk, D., 2012. Tracking the evolution of the disaster management cycle: A general system theory approach. *Jambá: Journal of Disaster Risk Studies* 4(1), Art. #54. <http://dx.doi.org/10.4102/jamba.v4i1.54> (27. februar 2016).
- Drabek, T., 1991. The evolution of emergency management. V: *Emergency Management: Principles and Practice for Local Government*, ur. Thomas E. Drabek, 3-30. Washington D. C., USA: International City Management Association.
- Dynes, R. R., 2008. The Dialogue between Voltaire and Rousseau on the Lisbon Earthquake: The Emergence of a Social Science View. V: *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, marec 2000, vol. 18, no 1, stran 97-115. <http://www.ijmed.org/articles/166/download/> (27. april 2018).
- Emergency Management Institute. ICS Resource center: <https://training.fema.gov/emiweb/is/icsresource/> (8. februar 2016).
- Etkin, D., 2015. *Disaster Theory. An Interdisciplinary Approach to Concepts and Causes*. UK, USA: Elsevier.
- Haddow, G. D., Bullock, J. A., in Coppola, D. P., 2008. *Introduction to Emergency Management*. Thid Edition. US: Elsevier.
- Jensen, J., 2009. *Emergency Management Theory: Unrecognised, Underused, and Underdeveloped*. V: *Integrating emergency Management Studies into Higher Education*, ur. Jessica A. Hubbard, 7-24. USA: Public entity Risk Institute.
- Jeraj, J., 2016. Vodenje odziva na nesreče v kontekstu družbenih sprememb: študija primera Slovenije v času pred osamosvojitvijo in po njej (magistrsko delo), Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Jeraj, J., 2018a. 100. obletnica nesreče v Halifaxu, Kanada, in začetek družboslovnega raziskovanja nesreč. V tej številki revije Ujma.
- Jeraj, J., 2018b. Vodenje v Civilni zaščiti nekdanj in danes. V tej številki revije Ujma.
- Lindell, M. K., Prater, C., in Perry, R. W., 2007. *Introduction to Emergency Management*. US: Wiley.
- McEntire, D. A., 2004. The Status of Emergency Management Theory: Issues, Barriers, and Recommendations for Improved Scholarship. Paper presented at the FEMA Higher Education Conference, Emmitsburgh. <https://www.training.fema.gov/hiedu/downloads/david%20mcintire%20-%20%20status%20of%20emergency%20management%20theory.pdf> (16. januar 2016).
- McEntire, D. A., 2008. A critique of emergency management policy: Recommendations to reduce disaster vulnerability. *International Journal of Public Policy* 3 (5/6): 302-312.
- National Governors' Association Center for Policy Research and United States Defense Civil Preparedness Agency, 1979. *Comprehensive Emergency Management: A Governor's Guide*. Washington: Dept. of Defense, Defense Civil Preparedness Agency. <https://training.fema.gov/hiedu/docs/comprehensive%20em%20-%20nga.doc> (27. februar 2016).
- Prince, S. H., 1920. *Catastrophe and social change - based upon a sociological study of the Halifax disaster*. New York. <http://www.gutenberg.org/files/37580/37580-h/37580-h.htm> (28. december 2015).
- Ušeničnik, B., 1988. Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami. *Ujma*, 1, 78-85.
- Ušeničnik, B., 1993. Smernice za izvajanje zaščite in reševanja. *Ujma*, 6, 241-243.
- Ušeničnik, B., 1996. Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami do leta 2000. *Ujma*, 9, 172-176.
- Whittaker, H., 1978. *State comprehensive emergency management: final report of the Emergency Preparedness Project*. Center for Policy Research, National Governors' Association. Washington: National Governors' Association. <http://hdl.handle.net/2027/umn.31951d00678253a> (27. februar 2016).
- Whittaker, H., 1979. *State Comprehensive Emergency Management: Final Report of the Emergency Preparedness Project*, Center for Policy Research, National Governors' Association. Washington, D. C.: Printed for Defense Civil Preparedness Agency.
- Wisner, B., Gaillard, J. C., in Kelman, I. (ur.), 2012. *Routledge Handbook of Hazards and Disaster Risk Reduction*. Abingdon: Routledge.